

מאזרזת השבת

עם "מאזרזת הפרשה"
מבית "המכון התורני"
עמודים: 5-8

לתרומות והנצחות ניתן לפנות ל-0527145386;
להערות והארות: yoelf@asiatec.co.il

שע"י המכון התורני ירושלים

מקץ חנוכה - תשפ"ג | גליון מד | עורך ראשי: הרב נעם יעקובי שליט"א

"האלקים יענה את שלום פרעה"

פ. א.

ויוסף לא ביקש לעצמו כלום וגם לא חשב לבקש, ואפילו יתכן שחשב שאחרי הפתרון הוא יוחזר לכלא, אבל יוסף כאיש האמת ידע שאם הוא קיבל מאת ה' גם את הדרך המעשית איך להתגבר על הרעב הכבד של שבע שנים, עליו לומר זאת לפרעה ללא כל חשבונות מה יאמר פרעה על כך שחוץ מלפתור החלומות הוא גם נותן עצות, משום שהכל בכלל "בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה".

ובכך מתורצת שאלה נוספת, הרי ראינו בסוף פרשת וישב שבגלל שאמר יוסף לשר המשקים כי אם זכרתני אתך וגו' והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה, הוא נענש על כך בישיבה נוספת של עוד שנתיים בבית האסורים, נמצא שיוסף הבין שכל השתדלות באשר ליציאתו מהבור שלא על ידי הקב"ה בעצמו לחטא תחשב לו ועלולה לגרום לישיבה עוד יותר ממושכת בכלא, ואם כן איך נתן כאן עצה פלאית לפרעה להתגבר על הרעב במה שנראה לכאורה כהשתדלות מצידו לחפש דרך לצאת מהכלא? אך להג"ל ניחא, כי הכל היה דיבור ארוך אחד מאת ה' החל מפתרון החלומות ועד מתן העצות, ולכן הבין יוסף שאין בכך השתדלות אסורה שעלולה להשאירו בכלא לעוד תקופה לא ידועה.

אחר שיוסף פותר לפרעה את שתי חלומותיו ועושה מהם חלום אחד, ומבאר שלכן נשנה החלום פעמיים כי נכון הדבר מעם האלקים וממהר האלקים לעשותו, מוסיף יוסף ואומר "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם ושיתוהו על ארץ מצרים" "יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע" וגו'.

וידועה השאלה, הרי פרעה הזמינו רק כדי לפתור החלומות, ופתרם יוסף כפי מה שנתגלה לו מאת האלקים כפי שאמר מראש לפרעה "בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה", ואם כן מהיכן לקח יוסף על עצמו גם את התפקיד של יועץ למלך ומתן פתרונות למצב שיתוהוה במצרים בעקבות שבע שני הרעב?

ישנו תירוץ ידוע, שבאמת הכל היה המשך אחד של "האלקים יענה את שלום פרעה", כלומר יוסף כשהשכיל והתבונן בחלומות הבין מיד שאין כאן רק חלום ופתרונו גרידא, אלא מאחר ופרעה הוא המלך ומחשובי המלכים שהיו באותו זמן בעולם, על כרחך שלא רק פתרון אלוקי גרידא חשוב לתת לפרעה אלא גם פתרון מעשי איך להתנהל בפועל, וגם את זה קיבל יוסף בנבואה מאת ה' כאשר קיבל את פתרון החלום, והכל כלול בדברי יוסף "בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה".

נר חנוכה מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק

ושלום כשמפנה לבו לבטלה בהרהורים רעים - אזי התורה מתרחקת ממנו ולא יבוא לעמקי סודותיה. והוא דבר ידוע, אין מן הצורך לראיות, פוק חזי בספרים הקדושים ותמצא כולן מלאים מזה!

"ולזה בא הרמז לחז"ל ב'נר מצוה' הלזה הרומז לתורה, כי "מצותה" - היינו מצות עיון חכמת התורה להשיג המאור שבה, הוא "משתשקע החמה" - משתשקע החמימות מלב איש, היינו חימום התאוות לעבירות. ואז כש'זה נופל זה קם וממילא "עד שתכלה רגל מן השוק" - שיופסק היצר הרע מן העולם... וזהו שרמזו "עד דכליא רגלא דתרמודאי" - כי אמרו רבותינו ז"ל (יבמות טז, א) שאין מקבלין גרים מן התרמודיים, כי כולן בחזקת ממזרים מחמת שהן גואפין... וצריך שיכלה רגל דתרמודיים, היינו תאוות האיסור כתרמודיים... (מתוך ספר "ליקוטי לב")

תיקנו בנר מצוה הזה הרומז לחכמת התורה "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק" - שהוא זמן הממוצע בין היום והלילה, להורות שגם אז נוהג ה'נר מצוה' הרומז לתורה, ולהורות "צא ובדוק שעה שאינה מן היום ואינה מן הלילה", דאפילו זמן הממוצע קצתו מן היום וקצתו מן הלילה. ואין לך רשות להבטל ממנה, וכדכתיב "והגית בו יומם ולילה", עכלה"ק.

אין התורה מתקיימת רק במי שמוחו פנוי וריק מהרהורי עבירה

רמז נוסף מוצא ה"בני יששכר" (שם אות כה) בזמן זה. ואלו דבריו: "עוד יש לרמז בדברי הגמרא, על פי מה כי ה'נר מצוה' הלז נתקן לאור תורה, וכבר ידעת שאין התורה מתקיימת רק במי שמוחו פנוי וריק מהרהורי עבירה, וכל מה שהאדם מפנה מחשבתו וחכמתו מהרהורים - יביע שכלו בחכמות התורה, ובהיפך חס

הלילה לבן ישראל להשקיע שכלו וחכמתו בחכמות החיצוניות

הרה"ק מדינוב ז"ע מפרש בספרו הנודע "בני יששכר" (מסאמ ג' אות כא): "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק", הנה הזמן הנתקן לנר מצוה הלזה הוא הזמן הממוצע בין היום והלילה... התבונן בדברי רבותינו ז"ל (פנחות צט, ב) דשאל ההוא מרבנן "כגון אני שלמדתי כל התורה כולה - מהו ללמוד חכמת יונית? אמר לו רבו: כתיב (יהושע א, ח) "והגית בו יומם ולילה", צא ובדוק שעה שאינה מן היום ואינה מן הלילה [והוא אינו בנמצא, כי אפילו הזמן הממוצע - קצתו מן היום וקצתו מן הלילה] ולמד בה חכמת יונית". והנה על פי זה תבין, כי ה'נר מצוה' נתקן זכרון לבני ישראל לחכמת תורתם... וחלילה לבן ישראל להשקיע שכלו וחכמתו בחכמות החיצוניות כאשר רצו היוונים, ולפיכך

זכרון לצדיקים

כ"ח (י"א כ"ט) כסליו תנח: רבי חזקיה די-סילוא זצ"ל בעל "פרי חדש"

בכ"ח כסליו חל יום השנה לפטירת רבינו הפר"ח, שנפטר בדמי ימיו קודם הגיעו לשנת הארבעים, ונקבר ליד קברו של זכריה הנביא למרגלות הר הזיתים.

מלבד חיבורו הגדול פרי חדש על השו"ע, או"ח יו"ד ואה"ע הל' גיטין, שם שידד מערכות והאיר נתיבים חדשים, ולא נרתע מלחלוק על המחבר והרמ"א, עוד הניח אחריו ברכה חיבורים רבים, ומהם 'הגהות מים חיים' על הש"ס ועל הרמב"ם, שו"ת ועוד. החיד"א בשם הגדולים מעיד כי חיבר גם כ' שיטות בתלמוד על דרך האמת בהקדמות האריז"ל, וציוה לגנום, ואגב טרדייהו נגנו גם חלק מחיבורו פר"ח (על הל' שבת).

אפיזודה מענינת הקשורה בימים אלה מובאת בקובץ 'פניני חנוכה' לרב"צ קוק עמ' כב.

לפני שנים רבות, מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שהה בחנוכה בבית החולים, ולא הדליק שם משום שאין אפשרות להדליק אלא רק על השולחן, ולדעתו אין יוצאים יד"ח בהדלקה שלא בפתח החצר, ולכן יצא יד"ח בהדלקה שהדליקו עליו בביתו. אמנם להדלקת הנר האחרון כבר שב לביתו. ומאחר ויש בזה ספק על ברכת שהחיינו אם נפטר בהדלקה שהדליקו בביתו, לקח פרי חדש ובירך שהחיינו.

סיפר הרה"ג ר' יצחק דרזי לרבינו שליט"א, שבשעתו התפרסם בירושלים שהרב אלישיב הסתמך על פרי חדש ובירך שהחיינו, ורבים ביקשו וחיפשו היכן הוא הפרי חדש שהרב אלישיב הסתמך עליו, עד שהתברר שהכוונה היתה שהסתמך על פרי חדש שבירך עליו שהחיינו...

נענה רבינו שליט"א בחיך, שבילדותו ראה תמונה של בעל המחבר פרי חדש ומעליה הכיתוב 'הרואה פרי חדש מברך שהחיינו'...

בשובו לארץ הקודש בשנת תנ"ג, עבר דרך מצרים. שמו של ספרו "פרי חדש" כבר הלך לפניו, אך רבני מצרים לא קבלו אותו בסבר פנים יפות משום שהוא לא חלק את הכבוד הראוי, לפי דעתם, לגדולי הראשונים ולא נשא פנים לתורתם. הם ציוו לגנוזו. רבי חזקיה התנצל לפני הרבנים, אך לא הצליח להסיר ממנו את חרון אפם, והם הוסיפו להחרים את הלימוד מספרו (אבל הזהירו שלא לפגוע בכבודו אישית). רק אחרי פטירת רבי חזקיה כתב רבי אברהם הלוי, מגדולי רבני מצרים, בתשובת "גינת ורדים" (ח"א סי' 1): "כמה וכמה חכמים שלמים וכן רבים בקשה נפשם להגות בספר הלז... ונשא ונתן בדבר וחתם להתיר החרם ההוא מפני שהוא עצמו בהקדמתו אמר שלא יסמוך אדם על הוראותיו, רק יברר הטוב, והתנצל אשר דיבר בגדולים וטובים".

בירושלים לא האריך רבי חזקיה ימים, אבל הספיק לכתוב עוד שני חלקים של ספרו, על אורח חיים ועל גיטין, וכן כיהן כראש הישיבה "בית יעקב". אך קצרו ימי הגאון והוא נתבקש לישיבה של מעלה לפני הגיעו לשנות הארבעים. הוא נפטר באמצע כתיבת הדין מה נקרא שעת הדחק ומקום עגון (הלכות גיטין, סימן קכ"ו). בין תלמידיו היו רבי שלמה אלגאזי (שכיהן כרבה של מצרים במשך ארבעים שנה) ורבי יצחק הכהן, בעל "בתי כהונה". רבי משה חגיז היה גיסו.

בהלוותיו שהתקיימה בימי החנוכה, חלק מכתביו אבדו לדורות. כשרבי חזקיה ציוה לגנוז את כתביו בחכמת הנסתר, ובטרדת ההלוויה והקבורה, נגנזו בטעות גם חידושיו על הלכות שבת.

בנו רבי דוד די-סילוא, חכם גדול ורופא מובהק, נסע פעמיים לאמשטרדם להדפיס את שאר ספרי אביו. בהקדמתו לספר "פרי חדש"

מעיד החיד"א: "גם אני שמעתי מרבני עיר הקודש הזקנים את יקר תפארת גדולתו וחורפתו... ושמעתי מפה קדוש כמה ענינים בגדולת הרב פרי חדש, וכהיום הזה כל חכמי ישראל שותים בצמא את דבריו".

רבי חזקיה היה התגלמות הגדלות בתורה. מולדתו בליוורנו שבאיטליה, שם גדל; ועיר הקודש ירושלים, אליה הגיע בגיל עשרים, רוממה אותו במעלות התורה. שם למד אצל רבי משה גלאנטי, הרב המגן, שמיום הגיעו פילפל עם הצעיר בבקיאות נפלא, וידעו כולם שעתיד הוא לצמוח לגדול בתורה.

אחרי פטירת רבו בשנת תמ"ט, נסע רבי חזקיה בשליחות הקהילה לכמה מדינות באירופה. בעיר אמשטרדם קיבלו את פניו בכבוד וביקר כיאות לגדול בתורה במעמדו. הוא נשא דרשה בלאדינו, שלאחר מכן הובאה לדפוס. שם מצא מימון לספרו בהלכה, "פרי חדש", ובתוך שנה יצא לאור הכרך הראשון על שולחן ערוך יורה דעה.

בעודו באמשטרדם, ניצב רבי חזקיה לפני החלטה אישית שעתידה היתה להשפיע על כל חייו. הוצעו לו שתי משרות: רבי יעקב פירירה, נדבן ואוהב תורה, תמך במשך שנים רבות בישיבה בחברון, וכעת ביקש לפתוח ישיבה גם בירושלים, והציע לרבי חזקיה לעמוד בראש הישיבה החדשה. ההצעה השניה היתה מטעם נכבדי הקהילה הספרדית שהציעו לו להיות הרב של אמשטרדם. הרב הנוכחי, רבי יצחק אבוהב, כבר היה ישיש וביקש לפרוש מכהונתו.

רבי חזקיה שקל היטב את שתי ההצעות. בסופו של דבר, נאות לקבל את הרבנות באמשטרדם, אך בשל סיבה צדדית לא הושלם ההסכם, ורבי חזקיה הסכים לעמוד בראש ישיבת "בית יעקב" בירושלים.

המשך בעמ' 4

מאורות החנוכה

המנהגים עמוד רסג; כף החיים סימן תרע ס"ק ד). הטעם: הואיל והיוונים רצו לבטל תורה מישראל, לכן מעודדים את הילדים ללימוד התורה על ידי מתן מעות, וכפי שכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"י ה"ה): "לפיכך כשמלמדים את הקטנים, אין מלמדים אותם אלא לעבוד מיראה, וכדי לקבל שכר". בפירוש המשניות (סנהדרין ריש פרק י) מתאר הרמב"ם כיצד המלמד משדל את הילד ללמוד תורה: "... ואז יאמר לו רבו: למוד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר אחד או שני דינרים". לכן בימי החנוכה מחלקים לילדים דמי חנוכה כדי לחזקם בלימוד התורה (שערי הלכה ומנהג סימן רפג ח"ב עמוד רפ). טעם נוסף: הואיל ובחנוכה נוהגים העניים לחזר על הפתחים (ראה משנה ברורה סימן תרע סעיף קטן א, וקיצור שולחן ערוך סימן קלט סעיף א), לכן נוהגים לתת דמי חנוכה לילדים כדי שלא לבייש את מקבלי הצדקה (כנסת יחזקאל). [וכך מובא בשם הגר"ח ק"ק זצ"ל, כי מקור המנהג קדום מקהילות בחו"ל שמתחילה היה מנהג ליתן צדקה לעניים בחנוכה, וכמו שמביא המ"ב (בסימן הנ"ל) שנוהגים העניים לסבב על הפתחים בחנוכה ואח"כ העניים נתביישו בזה והיו שולחים את ילדיהם לחזר על הפתחים, ואח"כ ילדיהם גם נתביישו שהם שונים מכולם והם מחזרים על הפתחים, לכן הנהיגו שכל אחד נותן לילדיו מעות וכך נותנים גם לילדי העניים].

ויהי נועם

בענין אמירת ויהי נועם. לומר אחר הדלקת נר חנוכה שבע פעמים "ויהי נועם" "יושב בסתר", שבו נאמר "ומעשה ידינו כוננה עלינו", לרמז על נס חנוכה שהוא קצת מעשה ידינו במלחמה, אמנם השי"ת "מעשה ידינו כוננהו" (עלינו), שהקב"ה הצליח לנו מעשה ידינו להתגבר במלחמה. (בעל שם טוב ליקוטים עניני סגולות אות ו.)

ד' אמות של הלכה

ובתשובות. הכלל של "תדיר ושאינו תדיר" מחייב להקדים את ההבדלה, אבל מאידך "פרסומי ניסא" ואיחור ההבדלה משום תוספת שבת לאחריה ("אפוקי יומא מאחרינן") משמשים טעמים להקדמת נר חנוכה. ברוב המקומות נתקבל המנהג שבבית מבדילים קודם ובבית הכנסת מדליקים קודם. (המועדים בהלכה הלכות חנוכה)

*

ספיקא דיומא בחוץ לארץ לענין חנוכה

דנו ראשונים ואחרונים, למה אין עושים בגולה ט' ימים חנוכה, משום "ספיקא דיומא"? עמדו על

הטעם שמרבין להוציא ספרי תורה בחנוכה ובימי חנוכה אמרתי, שבחנוכה מוציאים שני ספרי תורה בחול כגון בראש חודש ושבתי (סי' תרפד סעי' ב - ג), ובכל השנה אין מוציאים בחול שני ספרי תורה, אפילו בחול המועד סוכות דאז הוא יום טוב שגומרין בו את ההלל הואיל וחלוקין בקרבנותיהן (ערכין י ב), ואומרים בהפטרה של שבת חול המועד סוכות 'מקדש ישראל והזמנים' (מג"א סי' תרסג סק"ב). והיינו משום שהואיל ומלכות הרשעה רצו לעקור את התורה הקדושה, וישראל באותו הדור מסרו נפשם על התורה והמצוה, והראה הקדוש ברוך הוא אהבה וחיבה לישראל, לכן מוציאים אפילו בחול שני ספרי תורה כמו בראש חודש ושבתי, ולפעמים בשבת חנוכה שלשה ספרי תורה (סי' תרפ"ד סעי' ג), להראות שהחיבה של חנוכה היא תורה. (קדושת לוי קדושות לחנוכה קדושה חמישית)

טעם לאכילת מאכלי חלב בחנוכה

אוכלין מאכלי חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב שהיה ממלכי יון, והמעשה הובא בספר חמדת ימים, ונס זה נעשה קודם נס העקרי של חנוכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת, לכך עושים לנס זה ג"כ זכר בימי חנוכה, ע"ד שאמרו לאכול זרעונים בפורים זכר לנס של דניאל ע"ה וחבריו ע"ה. ונ"ל בס"ד לרמוז טעם בחלב לשלשה מצות שגזרו לבטלם שהם חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמן עליהם, דאות ח' דחלב הוא אות ראשונה של חודש, ואות ב' דחלב הוא אות שנית של שבת, ואות ל' דחלב הוא אות שלישי של מילה.

(בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב - הלכות חנוכה סעיף כד)

דמי חנוכה

בימי החנוכה נוהגים לחלק לילדים דמי חנוכה (זו

האם יש קדימה בנרות חנוכה לנרות שבת ולהבדלה נר חנוכה ונר שבת, מה קודם? יש אומרים שנר שבת קודם, דתדיר ואינו תדיר קודם, והרי איסור מלאכה בהדלקת נר חנוכה אין כאן, שהדלקת נר שבת אין בה משום קבלת שבת. ויש אומרים, וכך נפסקה הלכה בשלחן ערוך ומפרשיו, שנר חנוכה קודם, דהדלקת נר שבת היא קבלת שבת ואחרי כן אסור במלאכה.

ועוד בענין מוקדם ומאוחר לענין נר חנוכה והבדלה, מה קודם. בעיה זו הולידה פולמוס רב בפוסקים

דאם כן אין כאן מספר כלל ולא נודע איזה יום הוא.

*

על הנסים

מה שבהודאת "על הנסים" אין שום הזכרת שם ה' בכולה, כיון שהוא המשך מברכת מודים וכו' שאתה הוא ה' כו' על חיינו כו' ועל ניסך כו' ועל הנסים כו'. ובמשנה ברורה (סי' תרפ"ב סק"א) כתב לומר על והנסים בוי"ן.

והנה בהחסיר כל הודאת "על הנסים" אינו חוזר, ואילו בהחסיר בברכת מודים את הקטע של "ועל ניסך שבכל יום עמנו" וכו', לא יצא ידי חובתו, וטעם החילוק כי זה יסוד הברכה, משא"כ הנסים שארעו לפי שעה. (הגר"ח"ק)

*

בחנוכה מהדרין יותר משליש

הנה קיי"ל (שו"ע סי' תרנ"ו) כי להידור מצוה יש להוציא עד שליש מהמצוה, ואין לשאול מפני מה אנו מהדרים בנר חנוכה הרבה יותר משליש - כמהדרין ובמהדרין מן המהדרין, והביאור פשוט, דבחנוכה כך היתה התקנה בעיקרא, שיש מהדרין ויש מהדרין מן המהדרין. (שיח חנוכה בשם הגר"ח"ק)

השאלה הראשונים [בעל העיטור והאבודרהם]. והתירוץ העיקרי: לא החמירו במצוה דרבנן.

ב"ערכי נחל" (סוף חלק בראשית) וב"תולדות יעקב יוסף" (פרשת וישב) מפלפלים בקושיא זו בקשר עם קושיית הבית יוסף הידועה, באופן שהאחת תתרץ את השניה. הנס היה באמת ז' ימים ויום השמיני הוא משום ספיקא דיומא.

אך לכאורה חידודו של דבר קודם לליבוננו, הלא אף בארץ ישראל עושים שמונה ימי חנוכה.

ה"מנחת חינוך" (במצוה שא) מחדש, שבזמן שהיו מקדשים על פי הראייה והיו שלוחים יוצאים אף על חנוכה (כדאיתא במשנה בראש השנה יח, א), היו עושים במקומות הרחוקים, שהשלוחים לא הגיעו לשם, ט' ימים חנוכה. והוא מוסיף: "כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו ונשוב לקדש על פי הראייה, אז הרחוקים בודאי יעשו ט' ימים".

(המועדים בהלכה הלכות חנוכה)

ובשם הגר"ח"ק מובא ליישב על פי דברי ה"דבר אברהם" (סימן ל"ד) לענין ספירת העומר בספק, דכן הוא גבי חנוכה, דבחנוכה דעיקרו הוא הדלקת הנרות ומוסיף והולך לא שייך כלל להדליק ב' הדלקות

המשך מעמ' 2

אורח חיים, הוא כותב שבדרכו להדפיס ה"פרי חדש" התנפלו עליו שודדי ים ונטלו את כל רכושו, כולל הספר הזה, אך בחמלת ה' ובזכות תורתו של אביו, ריחמו עליו והטה לבבם לטובה, והחזירו לו את כתב היד.

מקום קבורתו הוא מעל מצבת זכריה הנביא וקצת למטה מציון האור החיים הקדוש. האור החיים, שכתב את ספרו "פרי תואר", פירוש ליוורה דעה, השיג על הפרי חדש בהרבה מקומות. כשעלה לירושלים ופתח ישיבה, החיד"א כותב (שם הגדולים): "אני זכיתי בילדותי לילך עם הרב הנזכר וכל בני ישיבתו לעשות זי"אר"ה על מצבת הצדיקים שבעיה"ק ירושלים ת"ו, וכבואנו למצבת הרב פר"ח ראינו להרב הנז' שנשאר יחידי על מצבתו כמו רביע שעה, ורחושי מרחשן שפוותיה, והבננו דהיה שואל מחילה ואומר כי לשם שמים נתכוון וכיוצא". זיע"א.

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבָל אֲשֶׁמִּים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (בראשית מב, כא).

הנה דברים אלו נפלאים למתבונן בהם. מעשה מכירת יוסף קרה להם כ"א שנים לפני זה. וגם הרבה יש לתלות דברי האיש אליהם במה שהרבו לספר לו אודות אחיהם הקטן שאצל אביו ואחיהם שאיננו. וכמו שרואים שהיה ליעקב טענה עליהם "למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח" (להלן מג, ו) והם לא עשו כן. שלא אמרו "לא היה לנו לדבר אתו כך אלא כך היינו צריך לומר וכו' וכו'. אלא תיכף ומיד יחסו את המאורע לחטא שחטאו לפני עשרים שנה. כאילו כל המאורע ההוא עמד לפניהם כמו חי. כל זה מפני שהבינו שאין שום סיבה לכל מקרה רק דבר ה' לבדו וכל מה שקרה להם מיד תלו ברצון ה' ית'. וכן מצינו כשהשבטים מצאו מציאה אמרו "מה זאת עשה אלקים לנו", ולא נחו דעתם עד שאמר להם האיש "אלקי אביכם נתן לכם מטמון". וכשהעליל עליהם בדבר הגביע אמרו "מה נאמר ומה נדבר וכו' אלקים מצא עון עבדיך", הרי שבכל דבר ראו והכירו רק מעשי השם יתברך. הם היו חיים בהבנה זו שהוא לבדו המנהיג. ואף שהעולם מתנהג "כמנהגו של עולם" אבל רצונו ית' עשה ועושה את כל המעשים. וזהו מה שאמר יהונתן בן שאול לנושא כליו אם ה' רוצה לתת ישועה אין מעצור לפניו ברב או במעט. ובהשקפה זו נהגו מתתיהו ובניו ולא התעכבו מלרוץ בעצמם ולהלחם עם היוניים למרות מיעוטם. ובאמונה זו הצליחו החשמונאים והביאו ישועה לישראל. (יד יחזקאל - רבי יחזקאל לעוינשטיין)

ז"ל שם הגדולים להחיד"א מערכת ספרים: "צב) השגות על הרב פרי חדש ב"ד. השיג הרב תבואות שור והרב פרי תואר והרב ח"ק לישראל ולכל הדברות המעיין יראה כי הרב פרי חדש רב מובהק הוא בסברא ישרה ולשון חכמה ושגותיו מועטות וימרהו ורובו ותשב באיתן קסת"ו".

מאזרחת הכרישה

היתה על גוף ההשתדלות שעשה, והטעם שנתבע על כך, משום שלכל אורך הדרך ראה יוסף הצדיק שְמִלְחָה אותו הנהגה ניסית בכל קיומו, ואין שולטים עליו דרכי הטבע, וכדכתיב (לט, ב) "ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח", וכן כתיב (לט, כא) "ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד, ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר", ולכן היה ראוי ליוסף לבטוח בה' ואף לא להשתדל בהשתדלות זו.

(אמרי חיים - רבי חיים קמיל)

בבראשית רבה (ט, ג): "אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו" זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י שאמר לשר המשקים "זכרתני" "והזכרתני" נתוסף לו שתי שנים, ר' יודן אמר, המון ריבי רברביא שהם שְׁטִים אחרי כזב, אוי לו למי שהוא בוטח בהם" [ר' יודן דריש שנגד כל אדם הוא מדבר, ודרש 'רהבים' מלשון רברבין, היינו שרים וגדולים. ופי' שאין לבטוח בנדיבים שהם שטים אחרי כזב כי הם משקרים באמונתם (עץ יוסף)]. וכבר תמהו המפרשים על דברי המדרש, שתחילתו מלמד שיוסף היה בעל בטחון, וסופו מגנהו שבטח בשר המשקים שבעזרתו יִפְדָּה.

ופירשו שההשתדלות לבקש משר המשקים שיזכירו מותרת ואינה פגם בבטחון, אבל יוסף כיון שהיה מושלם במידת הבטחון, הקפיד עליו הקב"ה במה שאמר "זכרתני" והוסיף עוד פעם "והזכרתני", והענישו, ואם כן דוקא קפידה זו מלמדת שיוסף היה בעל בטחון במדרגה גבוהה מאד. והאריך בזה בספר "בית הלוי".

וכעין זה הובא על רבינו הגר"א שדרש שניתנה רשות לרופא לרפא, ומ"מ פגם הוא בבטחון לחולה שנוקק לרופא כיון שעליו לבטוח בה', וכן נהג הגר"א שלא לדרוש מרופאים, אבל מאחרים לא מנע, ואדרכא הם מחויבים לדרוש ברופאים, שאינם במדרגת בטחון זו בכל הליכותיהם, ומהו שיסמכו על בטחון דוקא ברפואה.

ועוד נראה לבאר שהשתדלות זו של יוסף אצל שר המשקים ודאי מותרת, גם לצדיק כיוסף, אלא שחטאו היה שְׁשָׁם מבטחו בשר המשקים שדרכו תבוא הישועה, ולא כך הוא, שאמנם רצון השי"ת שהאדם יעשה השתדלות, אבל צריך לידע שהשתדלות לא מחייבת שום תוצאה ולהקב"ה דרכים משלו להושיע, וכיון שיוסף בטח בשר המשקים שדרכו תבוא הפדות, לכך נענש ונוספו לו שתי שנים.

(טעם ודעת - רבי משה שטרנבוך)

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וַפְרָעָה חֹלֶם" (בראשית מא, א).

"וגראה מה יהיו חלומותיו"

כתב בספר "לב אליהו": הנה קוראים אנו בפרשה שפרעה חלם חלום וכו', וזו פרשה אחת. ויש פרשה נוספת - פרשת עיכוב יוסף בבית הסוהר שנתיים ימים, אלא שעיי"ז שכבר הגיע זמנו של יוסף לצאת מבית האסורים, נצטרפו שני הדברים יחד והזכירו שר המשקים לפני פרעה וכו'.

אך אין הדבר כן אלא ההיפך הוא הנכון, וכך צריך לפרש - "ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם", כלומר, שבאמת כל חלומו של פרעה לא היה אלא בשביל יוסף כדי שהוא יתמנה למשנה למלך, והיה עומד לחלום מלפני שנתיים קודם, רק

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וַפְרָעָה חֹלֶם וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר" (בראשית

מא, א).

ובמדרש (ב"ר ט): אמר ר' יוחנן, הרשעים מתקיימין על אלוהיהם שנאמר "ופרעה חולם והנה עומד על היאור", אבל הצדיקים אלוהיהם מתקיימין עליהם שנאמר (בראשית כח, יג) "והנה ה' נצב עליו".

והביאור בזה הוא, כי הצדיק משתוקק תמיד להתרומם למדרגה יותר עליונה, ואלוקיו תמיד למעלה ממנו, כי כל מה שהגיע למדרגת הבנת אלוקיו, הוא מרגיש ומכיר שצריך עוד להתעלות ולהגיע למדרגה יותר גדולה בהבנת אלקות שלמעלה הימנו, ומשתדל תמיד להתרומם אל ציווי ה', ומחפש לדעת מה ה' אלוקים דורש ממנו, אבל הרשע מסתפק ומחזיק מעצמו ועומד על אלוקיו, כלומר אפילו אלוקיו אינו המדריך ומְצַנֵּה את הנהגתו, אלא הוא משתדל תמיד להתאים את האמונה שלו, דהיינו אלוקיו, לפי רצונו ותאותו, ולזה נקרא הוא "עומד על אלוקיו".

(פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים" וגו' (בראשית מא, א).

ביאור תביעת התורה על יוסף

חז"ל דרשו (מדרש רבה פ"ט ב): "על ידי שאמר (יוסף) לשר המשקים: "זכרתני" "והזכרתני" [כי אם זכרתני כאשר ייטב לך, ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה" (לעיל מ, יד)], נתוסף לו שתי שנים".

רבים מתקשים, מה היתה התביעה על יוסף הצדיק שמחמתה נענש להשאר עוד שנתים בבית האסורים, הרי בכל הדורות חזינן שגדולי ישראל השתדלו בדרכי הטבע בכדי להשיג את מבוקשם, כפי שמצינו בגמ' (מעילה יז, א) שרבי שמעון בר יוחאי השתדל אצל המלכות לבטל גזירות שגזרו על כלל ישראל, ואם כן יוסף הצדיק עשה כדן כשהשתדל בענין שחרורו מבית האסורים.

ותירץ החזון איש (קונטרס "אמונה ובטחון" ב, ו), שאכן יוסף הצדיק היה צריך לקיים את חובת ההשתדלות בדרכי הטבע, אך לא היה לו לבקש זאת מאנשים שאין בטבעם לזכור ולהטיב, כמו דרכם של המצרים, ולכן כשיוסף ביקש משר המשקים שיזכירוהו לפני פרעה, אין מעשה זה מבטא השתדלות, אלא מעשה זה מבטא מצב של יאוש, דבשעה שהאדם נמצא במצב זה הוא עושה השתדלויות אף באופנים שהסיכוי קלוש שיועילו לו, ולכן אין פעולה זו נכללת בכלל דרכי חובת ההשתדלות, וממילא אסור להשתדל בדרך זו, ולכן התביעה לא היתה על עצם ההשתדלות שעשה יוסף, שהרי היה ראוי לו להשתדל, אלא התביעה היתה על כך שאין לפנות ולהשתדל לכתובת זו, שיוסף ביקש חסד מאדם שאין להשען על טובתו.

וכן משמע בלשון חז"ל, שדרשו את הפסוק (תהילים מ, ה) "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, ולא פנה אל רְהָבִים וְשָׁטִי כְזָב" (הובא ברש"י וישב מ, כג) שפסוק זה רומז על בקשת יוסף משר המשקים, שהתביעה על מעשה זה היתה על הַפְּנִיָּה ל"רהבים ושטי כזב", שאין להשען על חסדם.

ואפשר ליישב באופן אחר, שהתביעה על יוסף הצדיק אכן

מפני שאמר יוסף "כי אם זכרתי והזכרתני", נדחה החלום לשנתים ימים, עכ"ל.

האדם מחפש לו דרכים והשתדלויות מרובות לקרב הדבר אשר צריך לו, ובפרט כאשר נמצא במצוקה, אבל הוא אינו יודע כי כבר הוכנו בעבורו הרבה בני אדם ביודעים או בלא יודעים, והרבה מעשים מיוחדים ומזומנים כולם מלמעלה לעשות הכל רק למענו. אך האדם הלזה פונה לעצמו, וטורח בעצמו, להושיע את עצמו. אומרים לו מן השמים, אם חכם אתה בעצמך - לך לך בכוחות עצמך - ונראה מה יהיו חלומותיך!

"וַיִּקַּח פְּרֵעָה וַהֲנֶה חָלוֹם" (בראשית מא, ז).

מהו "והנה חלום". יש לומר שכשראה פרעה שהפרות הרעות אכלו את היפות אמר בלבו יתכן כי זה דמיון שראיתי ביום איזה בעלי חיים נושכים אלו לאלו ויתכן כי בהמה תאכל חברתה, אך כשראה השבלים הרקות בולעים את המלאות והרי אין דרך הצומח לבלוע, אז אמר "והנה חלום" שבודאי יש בו ממש והוצרך לפתרון, מה שאין כן בחלום הראשון של הפרות.

(משיח אלמים - מן חד מקמאי מרנא ורבנא רבי יהודה ב"ר שלמה כלץ זלה"ה ממגורשי קאשטיליא בספרד)

"וַיְהִי בַבֶּקֶר וַתִּפְעַם רִיחוֹ וַיִּשְׁלַח אֶת פֶּל חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם וְאֶת פֶּל חֲקֻמְיָה וַיִּסְפֶּר פְּרֵעָה לָהֶם אֶת חֲלֹמוֹ וְאִין פּוֹתֵר אוֹתָם לַפְּרֵעָה" (בראשית מא, ח).

איתא במדרש, וכל כך למה [פי' הניח השי"ת שישאל מקודם החרטומים], כדי שיבוא יוסף באחרונה ויטול גדולה, אמר הקב"ה אם יבוא יוסף תחילה ויפתור את החלום, אין זה שבחו, יכולים החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך, אלא המתין להן עד שנתגיעו והוציאו את רוחו, ואחר כך בא יוסף והחזירה, עליו אמר שלמה (משלי כט, יא) "כל רוחו יוציא כסיל" - אלו חכמי פרעה, "וחכם באחור ישבחנה" [ופי' הרד"ק לשון השקט והנחה] - זה יוסף, שנאמר "אין נבון וחכם כמוך".

ואם כן, נראה שכל אריכות מאסרו בבית האסורים היתה בחכמת ההשגחה העליונה לטובתו ולגדולתו.

(אור אליעזר - רבי אליעזר שולבין)

"וַיִּשְׁלַח פְּרֵעָה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֵהוּ מִן הַבּוֹר וַיַּגְלַח וַיַּחְלֵף שְׂמֹלְתּוֹ וַיָּבֵא אֶל פְּרֵעָה" (בראשית מא, ט).

וברש"י, "ויגלח" מפני כבוד המלכות. פירוש, דאי לא הכי, לא היה מסיר ממנו את ההכנעה, כמו במרדכי ששב לשקו ולתעניתו. (שם משוואל - מבנל "אבני נזר" רבי אברהם בורנשטיין מסאכטשאב)

פירש רש"י "ויגלח" לכבוד המלכות.

ותמוה דמאי דוקא גלוח לכבוד המלכות.

ובספר "שארית יעקב" בשם זקנו הגאון ר' חייקי מהורדני ביאר על פי מה דאיתא בפרק קמא דראש השנה, דבראש השנה יצא יוסף מבית האסורים, ויוסף קיים כל התורה עד שלא ניתנה, ואיך הניח לגלח עצמו ביום טוב, וזה היה קשה לרש"י, לכן פירש רש"י בשביל כבוד המלכות שרי לדעת

הש"ך ביו"ד סי' קצ"ח בנקודת הכסף שם, דלצורך מצוה שרי.

"וַיִּשְׁלַח פְּרֵעָה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֵהוּ מִן הַבּוֹר" (בראשית מא, ט).

תשועת ה' כהרף עין

כתב הספורנו וז"ל: כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע, כאמרו "כי קרובה ישועתי לבוא" (ישעי' נז, א), וכאמרו "לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע" (תהלים פא, יד). וכן היה ענין מצרים, כאמרו "כי גורשו ממצרים", וכאמרם ז"ל ש"לא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ". וכן אמר לעשות לעתיד, כאמרו "ופתאום יבוא אל היכלו" וכו', עכ"ל.

נמצא לפי הספורנו, שגם במעשה יוסף יש משום "מעשה אבות סימן לבנים".

וב"מעשי למלך" (בספר "חפץ חיים עה"ת") מביא בשם החפץ חיים, שאמר פעם: הנני 'אשלח' לכם את אליהו הנביא לא כתיב, אלא "הנני שולח", ופירושו, שאליהו הנביא עומד הכן תמיד למלא שליחותו ולבשר גאולת ישראל. הדבר תלוי רק בנו. אנו צריכים להיות מוכנים לקבל פניו, לכל זמן, וכשמגיע קץ הזמן המיועד, הן לטוב והן למוטב, אין הקב"ה מתמהמה אף רגע אחד יותר על הזמן. מכיון שתם הזמן שיוסף היה צריך להיות בבית האסורים, הריצוהו במהירות הבזק מבית האסורים, "ויריצוהו מן הבור". וכגאולתו של יוסף מבית הסוהר, כך היתה גאולתם של ישראל מגלות מצרים. על יציאת בני ישראל ממצרים כותבת התורה "ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" (שמות יב, מא). פירושו של הביטוי "בעצם" מפרש שם רש"י - "מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לברו. בט"ו בניסן נולד יצחק, בט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים". וכך כשיגיע העת לגאולתנו ופדות נפשינו, לביאת משיח צדקנו, לא נתמהמה אף רגע יותר על הזמן, אלא "פתאום יבוא" ויריצו אותנו במהירות מן הגלות לארצנו הק' במהרה בימינו, עכ"ל.

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אָבֵל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל פֶּן פְּאֵה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (בראשית מב, כא).

נושא בעול עם החוטא שנענש

מפרש הספורנו: "והיינו אכזריים נגד אחינו אף על פי שחשבנוהו לרודף, היה לנו לרחם בהתחננו, וכנגד מידת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו".

ותמוה, הנה הם לא התחרטו על עצם הדין שפסקו על יוסף שחייב מיתה מדין רודף, שהרי גם עתה תביעתם על עצמם היתה רק על עצם האכזריות, שלא ריחמו עליו בהתחננו אליהם, אבל על עצם פסק הדין לא התחרטו. ואם כן תמוה, איזה מקום יש לרחם עליו, והרי נפסק דינו שהוא רודף, והדין שהורגין את הרודף, ואם כן מדוע היו צריכים לרחם עליו. מי שלמשל חילל שבת ר"ל, ונפסק דינו בבית דין לסקילה - האם יש מקום לרחם עליו - ודאי שלא, ואם כן מדוע היה עליהם לרחם על יוסף אחרי שנפסק דינו בבית דין למיתה.

ונראה ביאור הדברים, שבודאי נהגו כדין כשזרקו אותו לבור, כפי שנפסק דינו שצריך להורגו, אבל מכל מקום הם נתבעו על כך, שבשעה שפסקו את דינו וזרקו אותו לבור, לבם היה

צריך להתמלא רחמים. אכן, הם לא היו צריכים ולא היו יכולים לשנות את פסק הדין, ושומה עליהם לבצע את הפסק שהוא דין התורה, אבל הלב שלהם היה צריך לבכות, להשתתף בצער ולשאת איתו בעול.

וכמו שדרשו חז"ל "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) - ברור לו מיתה יפה (סנהדרין נב, ב), אפילו אדם חוטא ורשע שנפסק עליו בדין תורה למיתה, עם כל זאת, צריכים לאהוב אותו 'כמוך ממש' וצריכים להשתדל להקל את צערו ואת יסורי מיתתו. מי שאינו מוצא בלבו הרחב פינה קטנה בעבור נידון זה, אשם אשם הוא, ועליו להתחרט ולהתוודות על זה. שבטי ק-ה תלו שהיסורים הבאים עליהם הם מפני שנתפסו בעוון חמור זה, עוון האכזריות.

"וְעַתָּה יֵרָא פְּרַעַה אִישׁ נְבוֹן וְחָכָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (בראשית מא, לג).

חטוף ואבולו

לאחר שפתר יוסף לפרעה את החלום, הציע לו לקחת איש נבון וחכם שיהיה אחראי על איסוף האוכל בשנים הטובות. הקשה הגה"צ ר' אליהו לאפיאן זצ"ל, לשם מה דרוש תבונה וחכמה לתפקיד זה, הרי לצורך אגירת המזון ואיסונו דרוש יותר איש מסודר וחרוץ.

ותירץ, שאמנם נכון אילו היתה זו אגירה רגילה, לא היה יוסף מעלה את ההצעה של חיפוש אחרי חכם ונבון, אך כאן בכל זאת דרושה היתה תבונה מיוחדת, משום דבר ידוע הוא שבשעת שובע - ובמיוחד שובע גדול כפי שנאמר בפתרון החלום - ישנו זלזול בהערכה כלפי האוכל, מכיון שבשעה שידועים שהשפע מצוי אף אחד אינו חוסך ואינו מקמץ. לעומת זאת בשנת בצורת או בכל מצב של חוסר אוכל, קופצים על כל גרגיר של חטה, כל שיירי מזון נחשבים למעדני מלכים, כידוע מן העובדות על עיתות מצוקה ר"ל.

כאשר באים לאגור מזון בשבע שנות שבע, עבור תקופה מאוחרת יותר של שבע שנות רעב, צריכים לפתח תחושה של שנות רעבון בזמן שפע. רק מתוך תחושה כזו יוכלו לצבור בר כראוי. לפיתוחה של תחושה כזו אין מספיק אדם בעל כושר ארגון, לזה יש צורך באיש נבון וחכם. החכם רואה את הנולד, לא רק יודע את הנולד אלא "רואה" את הנולד לנגד עיניו. הוא מסוגל להתייחס אל הנולד כאילו הוא נמצא כבר בתבונתו יידע לכלכל את מעשיו בדרך הנכונה ולחיות בשנות השבע עם השגות של שנות רעב. ולכן, רק איש נבון וחכם יוכל לנצח על מלאכת קיבוץ האוכל לקראת שנות הרעב.

והוא מוסר גדול לאדם עלי אדמות, שיאסוף הרבה מצוות ומעשים טובים לעוה"ב, שהעוה"ז דומה לשנות השובע, והעוה"ב לשנות הרעב, וכמו שאמרו חז"ל (רות רבה ג, ג), העוה"ז דומה לערב שבת והעוה"ב לשבת, ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, ע"כ. והרי בעוה"ז יש שובע גדול ושפע רב, אוצרות של חכמה ומצוות פתוחים לפני האדם, אשר כל אחת מהן ערכה רב, ודוקא מתוך השפע הגדול שוכח האדם את ימי הרעב, ומתרשל בעבודתו ומאבד ומזלזל במצוות, ולאחר מותו יצטער על כל מצוה שאיבד. ולכן החכם עיניו בראשו, צריך לעורר לבו לבל יתרשל משום מצוה, ויעשה כל שביכולתו וככל אשר תמצא ידו! ועלינו לחשוב גם שיבוא זמן משיח, שהוא זמן רעב, ששוב אי אפשר להיות זוכה לדבר חדש, עלינו

לחזק את עצמינו עכשיו, זמן של עודף. להזמן של אחרית הימים.

וזה מה דאיתא בגמ' עירובין (נד, א), אמר ליה שמואל לרב יהודה, שיננא חטוף ואכול חטוף ושתה, דהאי עלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי, ע"כ. ועל דרך זה כתוב במשלי (י, ח) "חכם לב יקח מצות".

"וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּעָמְרוֹ לִפְנֵי פְּרַעַה" (בראשית מא, מו).

נ"ל בס"ד הכונה שכל ימיו ושנותיו היו שלמים שלא חטא בהם כדי שיחסר מספרם.

"וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי נִשְׁנִי אֱלֹקִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי" (בראשית מא, נא).

לא להיות בדיכאון מהמצב העכשוי

ולכאורה איך זה זכרון מטוב ה' בקריאת שם מנשה על שהשכיח אותו את בית אביו, הלא זה צער גדול שבא מצרת השעבוד ועבדות, שאדם שוכח את עברו הגדול? אמנם יש לומר שאעפ"כ יש ב"נשני אלקים" מחסדי ה' שיכול לעשות עבודת ה' לפי דרכו כשהוא במצרים, ולא לחיות בדיכאון ממצבו הנוכחי המנותק מבית אביו.

(פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

"וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם יְאֹמַר הֲלוֹא אֲמַרְתִּי אֲלֵיכֶם יְאֹמַר אֵל תַּחֲטְאוּ בְיַלְד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ" (בראשית מב, כב).

יש להבין מה הוא "וגם דמו הנה נדרש". ושמעתי בשם הגאב"ד דאוסטרובצא שביאר, שהאחים שאמרו "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו את צרת נפשו בהתחננו אלינו" לא התחרטו על עצם מכירת יוסף, משום שעדיין החזיקו בשיטתם שכדין מכרוהו, אלא תלו את עונשם במדת אכזריות שלהם, שאף שמצד הדין התחייב בנפשו, היה להם להתנהג עמנו לפנים משורת הדין מצד מדת רחמנות, ועל זה בא ראובן להוכיח להם שלא כדעתם, אלא שגם עצם המכירה היתה שלא כדין, דהלא ראובן ריחם עליו ואמר "אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה", כלומר דאף דמחוייב מיתה, מ"מ מצד רחמנות לא יתכן שאחים יהרגו את אחיהם כמו ידיהם, אלא ישליכוהו הבורה וימות שם מעצמו, ואם כן יש להתבונן מדוע יענש כעת ראובן ביחד עם שאר האחים, והלא הוא לא חטא נגד מדת הרחמנות, ולכן מוכח "שגם דמו" הנה נדרש, כלומר, שגם עצם הצרות שבאו על יוסף בגללם לא היו כדין, וכזה נשתתף גם ראובן שהרי הסכים להם להשליכו הבורה, ולכן כולם יחד צריכים לעשות תשובה על מה שעשו ליוסף.

"וַיֹּאמֶר אֵל אַחִיו הַיּוֹשֵׁב פְּסָפִי וְגַם הִנֵּה בְּאִמְתַּחְתֵּי וַיֵּצֵא לָבָם וַיַּחְרְדוּ אִישׁ אֶל אַחִיו לְאֹמַר מַה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ" (בראשית מב, כח).

יש להבין הלא כבר אמרו "אבל אשמים אנחנו" והתודו על מכירת יוסף שבשביל כך באה עליהם הצרה הזאת, ומה זה שחזרו ותמהו "מה זאת" וגו' הלא ידוע היה להם שבביל מה. ויש לומר דהנה השבטים חשבו את יוסף לרודף כמבואר בספרים, ולפי טענתם דנו אותו דין אמת, אך כאשר עיתו הדין בשוגג נידונו במדה כנגד מדה שגם להם נעשה עיוות

הדין, על כן במה שאמר להם "מרגלים אתם" חשבו שאדון הארץ יש לו באמת טעות בהם, וחושב אותם באמת למרגלים, וכמו שהם עיוותו הדין בשוגג, כן העונש שמעוות עליהם את הדין בשוגג, אבל כאשר ראו את הכסף השב באמתחותיהם שזה בלתי אפשרי כי אם במזיד לעשות להם עלילה, לזה תמהו שאין זה מדה כנגד מדה, שהם עיוותו הדין בשוגג ועליהם מעוותין במזיד, על כן לא ידעו מדוע בא עליהם עונש כזה.

(שם משמואל - מבנעל "אבני נזר" רבי אברהם בורנשטיין מסאכטשאב)

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לְמָה הִרְעִיתֶם לִי לְהַגִּיד לְאִישׁ הָעוֹד לְכֶם אָח"

(בראשית מג, ו)

כל דעביד רחמנא לטב עביד

עיינ מדרש רבה (פרשה צא, יג) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא, מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא זה, אלא כך אמר הקב"ה, אני עוסק להמליך את בנך במצרים והוא אומר "למה הרעותם לי", הוא דאמר (ישעיה מ, כז) "נסתרה דרכי מה' ומאלקי" וגו', (ועיי' ש' ידי משה אות י"ד).

ומזה מוסר כי האדם צריך להאמין בה' כי כל דעביד לטב עביד, רק שנסתרה דרכו ממנו.

(אור אליעזר - רבי אליעזר שולביץ)

כתוב במדרש (בראשית רבה צא, י): "ויאמר ישראל למה הרעותם לי" וגו', רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא, מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כך אמר הקב"ה אני עוסק להמליך את בנו במצרים והוא אומר למה הרעותם לי, היא דהוא אמר (ישעיה מ, כז) "נסתרה דרכי מה' ומאלקי" וגו'.

הנה נחלקו מפרשי המדרש מה היתה טעותו של יעקב אבינו, בזה שאמר "למה הרעתם לי". ה"יפה תואר", בפירושו הראשון וה"מתנות כהונה" סברו שהטעות היתה שקראהו "רעה", והיה לו לדעת ש"אין דבר רע יורד מן השמים", וסופו להיות טוב. והמהרז"ו סבר שהטעות היתה שאמר "הרעותם" ותלה התקלה בבניו ולא בהשי"ת. וז"ל: "שבמה שאמר למה הרעותם, נכשל בלשונו, שלא היה לו לתלות בהם אלא בהשם יתברך".

והנה משמע מלשון המהרז"ו, שכתב "נכשל בלשונו", שדברי יעקב נאמרו בשוגג, שלא מדעתו. ביאור הדברים, שיעקב אבינו שהיה בחיר שבאבות כודאי ידע "שהכל בידי שמים", ולא היה אומר ככוונה שמה שקרה לו היה מקרה בעלמא שלא מאת השי"ת. וזה שאמר "הרעותם", ותלה הדבר בהם ולא בהשי"ת, היה משום שנכשל בלשונו, ואמר את דיבורו שלא בכוונה.

ותימה, למה היתה תביעה על יעקב אם דיבורו נאמר שלא בכוונה, וכיצד אמר הנביא שיעקב אמר "נסתרה דרכי מה'?" וצ"ל שזה שיעקב טעה בלשונו ותלה את הדבר בשבטים ולא בהשי"ת, הוכיחה שבאותו רגע היה חסרון דק בתוך עומק לבו בשלמות האמונה. הרי דיבורו של האדם הוא חלון למה שמתרחש בתוך לבו. אילו הרגיש יעקב באותו רגע בבחירות שהכל מאת השי"ת, לא היה שייך הדבר שהוא יטעה בלשונו ויתלה הדבר בשבטים ולא בהשי"ת. לכן היתה תביעה על יעקב שטעה בדיבורו ואמר שלא בכוונה שהדבר תלוי בשבטים, והרי זה נקרא בלשון התורה כאילו הוא אמר "נסתרה דרכי מה' ומאלוקי".

מכאן למדנו עצה כיצד יכול לאדם לדעת את הרגשותיו האמיתיות, שיבדוק את דיבורו הנאמר שלא מדעתו, מכיון

שדיבורו מגלה מה שמתרחש בתוך עומק לבבו. גם למדנו מכאן חידוש גדול, שאפילו יעקב אבינו, הבחיר שבאבות, היה חסר עכ"פ באותה שעה בשלימות האמונה. וזהו משום שיש אלפי אלפים מדרגות באמונה, וכדי להרגיש אמונה שלמה ובלב שלם בעיני עבודה רבה, וזהירות גדולה שלא להסיח את הדעת ממנה. ואם יעקב אבינו נכשל בזה, עכ"פ באופן דק, כל שכן שאנו נכשלים בזה. על כן עלינו לעבוד על זה תמיד, לחזור תמיד על זה שהכל בידי שמים, וללמוד על זה מוסר בהתפעלות, כדי לחזק בלבנו את עיקרי האמונה.

(חידושי הלב)

"אֲנֹכִי אֶעֱרְבֶנּוּ מִיָּדֵי תִבְקָשְׁנוּ אִם לֹא הִבִּיאֲתוּ אֵלַיךְ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחֲטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים" (בראשית מג, ט).

הא דיהודה קיבל ערבות על בנימין אפילו על אונס, כמו שאמר (להלן מד, לב) "כי עבדך ערב את הנער" וגו' שאין לך אונס גדול מזה, ומה בצע ליעקב שיקבל עליו יהודה אחריות אונסים, מאחר שאין בידו להציל למה יהיה גם הוא אבוד משני עולמות.

והביאור הוא שיש באדם כוחות נעלמים שבעצמו אינו מכיר בהם, ואלמלא שקיבל עליו אונסים לא היה משתדל להציל את בנימין אלא כפי מה שנראה בעיניו שיש בכוחו לעשות, ולפעמים יש בכוחו לעשות יותר ממה שמדמה בעצמו.

(שם משמואל חיי שרה)

"אֲנֹכִי אֶעֱרְבֶנּוּ מִיָּדֵי תִבְקָשְׁנוּ אִם לֹא הִבִּיאֲתוּ אֵלַיךְ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחֲטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים" (בראשית מג, ט).

ויש להתבונן בכל ענין הערבות שיהודה הוצרך לתת ליעקב, למה היה נצרך לזה, האם לא היה די באהבתו לאביו, ובידעו את צערו של אביו עוד על יוסף כי איננו, וק"ו על בנימין שנפשו קשורה בנפשו, ובודאי יעשה כל מה שביכולתו להביאו אל אביו, ולמה הערבות?

ונראה מכל זה, שאף על פי כן עם כל הרצון והשאפה של יהודה להביאו אל אביו בכל מה שיכול, מ"מ אין שיעור ואין ערך לכוחות כבירים וטמירים שאפשר למצות מאדם כשיש עוד טעם ועוד רגש הדורש ממנו התאמצות יתירה, ולזה באה הערבות.

(פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

"אֲנֹכִי אֶעֱרְבֶנּוּ מִיָּדֵי תִבְקָשְׁנוּ אִם לֹא הִבִּיאֲתוּ אֵלַיךְ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחֲטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים" (בראשית מג, ט).

השלום - כלי מחזיק ברכה

בתרגום ירושלמי מתרגם "וחטאתי לך כל הימים": "נהוי מרחיק מן משאל בשלמא דאבא כל יומיא" - אהיה מרוחק משאילת שלומו של אבא כל הימים.

חזינן בזה דבר נפלא. העונש הגדול והחמור ביותר שיכול להיות אצל יהודה - שיהיה מרוחק משאילת שלום מיעקב אביו. וזהו משום ששאילת שלום מיעקב אביו משפיעה עליו את מידת השלום, שהרי השלום הוא כלי מחזיק ברכה של הקב"ה (משנה שלהי עוקצין), וממילא מי שמרוחק משאילת שלום מאת יעקב, הרי חסר לו הכלי מחזיק הברכה, ועל ידי זה הוא משולל מכל טובה וברכה.

(דעת שרגא)

